

„SZERKESZTŐ ÚR, ÖN NEM EBBEN AZ ORSZÁGBAN ÉL?” ELTÉRŐ STRATÉGIÁK CSATÁJA EGY SZTRÁJKKAL KAPCSOLATOS KOMMUNIKÁCIÓ SORÁN

ERDŐSI VANDA

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program
H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
vanda_erdosi@yahoo.de

Kivonat: A tanulmány egy politikussal készült médiainterjú elemzés a konverzáció-elemzés módszerével. Célja, hogy megvizsgálja a két, más-más minőségű hatalmi pozícióval rendelkező fél (a műsorvezető, mint a beszélgetés irányítója, aki szimbolikus hatalommal rendelkezik, és a meghívott vendég, politikus, mint az információk és valóságos hatalom birtokosa) kommunikációs stratégiáját és azok együttes működését (Huszár 2007: 109). Megvizsgáljuk, hogy a közérdekű kérdésekben milyen tájékoztatással szolgál a média az egyén számára, mit jelentenek bizonyos fogalmak és szerepek (tájékoztatás, információátadás, a műsorvezető-interjúkészítő beszélgetés-irányító szerepe, a hatalmi pozícióban lévő, információbirtokos politikus szerepe), ha konkrét vizsgálat alapján, egy interjú tanulságainak tükrében interpretáljuk azokat. Az elemzés alapjául Huszár (2007) fogalom-meghatározása szolgált: a médiainterjú célja „mindenkor a közösség tájékoztatása közérdekű tényekről, eseményekről”; a politikusinterjú pedig „információszerző beszélgetés, intézményhez kötött, aszimmetrikus dialógus” (Huszár 2007: 109).

Kulcsszavak: konverzáció, konverzáció-elemzés, interjú, média, kommunikációs stratégiák

1. Az interjú adatai

A beszélgetés a Magyar Televízió 1-es és 2-es csatornáján hangzott el 2008. január 31-én, csütörtökön reggel 5.50 és 9 óra között a Nap-kele című műsor Kinn-padon rovatában „Bármikor sztrájkolhatnak...” címmel. A műsorvezető Bánó András, a meghívott vendég Gaskó István, a Liga Szakszervezet elnöke volt. Az interjú időtartama 11 perc 52 másodperc. A beszélgetés során a beszédlépések (turnok) száma 68, a két fél által összesen kimondott szavak száma 1865, és 12 fő téma határozható meg (Az elemzés módszerével kapcsolatban lásd Huszár 2006, és Huszár – Batár 2006). A beszélgetés konkrét adatait az 1. sz. táblázat mutatja részletesen. Az egész beszélgetésre számított együttműködési együttható: 1,418.

	Műsorvezető (BA)	Megkérdezett (GI)
Turn	34	34
Szószám	771	1094
Turn/szó	22,5	32
Közbevetés	20	18
Témaajánlás	7 (T1; T3; T4; T8; T9; T10; T12)	5 (T2; T5; T6; T7; T11)

1. sz. táblázat

A beszélgetésben felmerült fő témák a következők voltak:

- T1 Lehet-e közlekedni, és mire lehet számítani sztrájk idején? Információk kérése, azok szükségességének hangsúlyozása.
- T2 A MÁV mint munkáltató (illetve Heinczinger István) szerepe, eljárása és felelőssége; az elégséges szolgáltatások problémája.
- T3 A határozatlan idejű sztrájk gyakorlatának lényege.
- T4 Az utasok nehézségei, bizonytalanság a sztrájk idején, felelősség az utasok nehézségeiért.
- T5 A sztrájk gyakorlatának, körülményeinek törvényessége.
- T6 Az elégséges szolgáltatások problémája.
- T7 A sajtó hozzáállása és felelőssége.
- T8 Milyen lépéseket tehet a MÁV sztrájk idején a szolgáltatás biztosításáért? Munkaszervezés körülményei, szabályai, stb.
- T9 Információk a VDSZSZ tagjairól, taglétszámáról, a dolgozók részvételi arányáról a sztrájkban.
- T10 A szakszervezetek közül csak a VDSZSZ-nek vannak követelése.
- T11 A megállapodás léte, körülményei, stb.
- T12 A megállapodás érvényesítésének jogossága, lehetőségei, módja.

2. A műsorvezető stratégiája

A műsorvezető összes szószámából (771) és turn/szó-adatából (22,5) arra következtethetünk, hogy hagyja a megkérdoztetet érvényesülni, nem kíván a beszélgetés főszereplője lenni, de aktív, jelentős résztvevője az interjúnak. A közbevágások (20) és a témaajánlások (7) száma azt is elárulja, hogy bár hagyja beszélni a vendéget, sőt annak témaváltását is elfogadja, ugyanakkor határozottan igyekszik kézben tartani a beszélgetés irányítását. Ezt a szimbolikus hatalom birtoklása teszi indokolttá.

A beszélgetést előzetesen a következő címmel (médiaszargonban: *felkonf*) látták el, illetve harangozták be: „Bármikor sztrájkolhatnak...”. Ez a cím azt az elvárást idézte elő a nézőkben, hogy a sztrájk bármelyik pillanatban elkezdődhet, tehát a bekövetkező munkabeszüntetés kiszámíthatatlanságára vonatkozott. A riportnak a Kinn-padon rovatban való szerepeltetése pedig azt sugallta, hogy az interjú a sztrájkkal kapcsolatos legégetőbb, legfontosabb, legsürgősebb információkkal igyekeznek szolgálni a nézők, illetve az utazóközönség számára, méghozzá akár a meghívott vendég „kínpadra vonása” által is. A szerkesztői intenció szerint erre utal a Kinn-padon rovat címe, tehát a megkérdozettnak nyílt, egyenes, akár kínos és kellemetlen kérdésekkel való szembesítése, melynek célja a nézők őszinte, egyenes, mellébeszéléstől mentes tájékoztatása.

Az interjú során a műsorvezető feltételezett célja a lehető legtöbb közérdekű információt megtudni és a nézők számára közvetíteni a sztrájkkal kapcsolatban (mikor, hogyan, milyen mértékben zajlik a sztrájk, lehet-e közlekedni a sztrájk idején, mire készüljenek fel az utasok, stb.). Eközben olyan egyszerű nyelvi fordulatokkal él, mint például: [azt szeretnénk tudni] „családunkban a nagymama szombaton délután fél négykor el tud-e indulni Miskolcra Budapestre vonattal” (1.). Beszédlelépései során 15 alkalommal élt az információkérés aktusával¹.

¹ Megjegyzés: egyetlen információkérő beszédzándékot esetleg egynél több stratégia valósít meg, ezért fordulhat elő, hogy a stratégiák száma összesen több, mint az információkérés beszédaktusának száma.

Az információkérés a következő stratégiák által valósult meg:

Információkérés: 15

Eldöntendő kérdés: 6

Tények, előzmények elbeszélésébe burkolt információkérés, hallott közlés átfogalmazása: 7

Kiegészítendő kérdés: 4

Információadásra való felszólítás: 1

Az információkérés adataiból kiolvasható, hogy 34 beszédlépés során 15 információkérő beszédaktus különíthető el, ami kevésnek tekinthető egy információátadó és tájékoztató céllal működő műsorban (Grice 1997). Hangsúlyozni kell, hogy a műsorvezető elsődleges kommunikációs célját (az információkérést) a megkérdezett stratégiája rendkívül erőteljesen és hatékonyan akadályozza. Gaskó gyakran és határozottan él a háritás és a témaváltás eszközeivel, így eléri azt, hogy ha a műsorvezető saját eredeti témáját és céljait erőltetné, azzal magát Bánót is látszólag egy elhárító, támadó és arcfenyegető stratégia, valamint parttalan vita provokálása jellemezné. A műsorvezető ezt a kihívást láthatóan nem kívánja vállalni. Ehelyett elfogadja a felkínált egyéb témákat, így az információkéresek gyakorlatilag ezekhez kapcsolódnak, nem eredeti kérdéséhez. Fontos megvizsgálni azt is, hogy a 15 információkérésen kívül milyen beszédaktusok fordulnak elő a műsorvezető megnyilatkozásaiban. Az interjúban előforduló főbb beszédaktusok:

Ellenvetés, ellenkezés a partner közléseivel szemben: 13

Saját álláspont, vélemény kifejtése: 6

Tények ismertetése, elbeszélése, összegzése (nem információkérés): 5

Bánó András stratégiáját erősen befolyásolja az a tény, hogy a megkérdezett stratégiájában uralkodó elemek az ellenvetések, ellenkezések, valamint az olyan megnyilatkozások, amelyek a támadó és védekező stratégia részei. Gaskó voltaképpen azt a stratégiát alkalmazza, hogy a műsorvezető valamennyi kérdését és megszólalását támadásként értelmezi (és támadásként igyekszik a nézők számára is beállítani), ezért folyamatosan védekező és a védekezés részeként támadó jellegű megnyilatkozásokkal él. A megkérdezett fenti stratégiája módosítja, téríti el a műsorvezető eredeti stratégiáját, a beszélgetés irányítását és az információszerzés elsődlegességét illetően. Ebből következik Bánó András azon kijelentése, hogy: „Én... Engem egyáltalán nem érdekelnek a munkáltató szempontjai” (17.). Bánó védekező helyzetbe kényszerül, ugyanis Gaskó azzal vádolja, hogy a műsorvezető pozitívan elfogult a MÁV (a munkáltató) szempontjaival kapcsolatban.

Bánónak szembesülnie kell azzal, hogy a számára elsődleges információkat nem kapja meg, mert a megkérdezett minden felelősséget és így az információk birtoklását is továbbhárítja, így ebből a szituációból kiindulva kell a műsorvezetőnek olyan interjút kialakítania, amely mégis valamilyen szinten informatív, és egyben tartalmas is a nézők számára.

Legalább ilyen nehéz helyzetet teremt számára az a tény, hogy információ-átadás helyett partnerének kész témái vannak, melyeket határozottan igyekszik érvényesíteni. Például: „Mért nem kérdezi meg a Heinczinger urat erről, hogy mért nem köt megállapodást...?” (20.). Gaskó több esetben olyan témákat és információkat helyez

előtérbe a beszélgetés során, amelyek hátrányos helyzetbe hozzák a műsorvezetőt, mert helyzeténél fogva nem rendelkezhet megfelelő mennyiségű ismerettel és információval az adott témáról. Gaskó igyekszik ezt tájékoztatlanságként láttatni, például: „Ön persze nem tudja, mert Önnek nem kell tudni...” (34.). Bánó András gyakorlatilag elfogadja a felkínált témákat, és hajlandó azok részletes megtárgyalására, de ebben a tekintetben több esetben is határozott kérdésekkel, a tények meglehetősen provokatív ismertetésével szembesíti a megkérdezettet. Példa: „Na de nem kilencezer embernek fizettek sztrájksegélyt” (41.).

Az interjú legkényesebb pontjainak azok tekinthetők, amikor a műsorvezetőt és személyén keresztül a sajtó intézményét rendkívül provokatív és éles támadások érik. A kérdezőnek komoly arcfenyegetéssel kell megbirkóznia (Goffmann 1995, Brown – Levinson 1995), hiszen elfogultsággal, nem megfelelő kompetenciával vádolják, sőt megkérdőjelezi azt is, hogy mit is mondott egy perccel korábban (Miskolcon vagy Szombathelyen lakik a nagymama), de többször durván letorkolja a megkérdezett. A műsorvezető nyugodtan fogadja a támadásokat, számára láthatólag nem okoznak különösebb zavart a durva támadások. Ha partnerének az volt a célja, hogy kihozza a sodrából, és ezáltal előnytelen helyzetbe kényszerítse, nem járt sikerrel. Például: GI: „Válaszolhatok a ... háromperces kérdésére?” (8.); BA: „Mindjárt, csak mondom, csak mondom, hogy...” (9.).

A műsorvezető stratégiájának gyakorlatilag nagyon fontos pontja, hogy „felvesz” egy álláspontot, azaz igyekszik egy célcsoport érdekeit előtérbe helyezve kérdezni és kommunikálni. Bánó András gyakorlatilag felvállalja az utazóközönség nézőpontját és érdekeinek képviselését. Ennek szellemében provokálja vendégét (5; 9), és erre hivatkozik, amikor az elfogultsággal vádolja (17; 19), ami tulajdonképpen egy nehezen támadható, ügyesen megválasztott stratégia. Példák: „Ha a pályaudvaron fog kiderülni, hogy nem indul a vonat, az egy unfair dolog az utazóközönséggel szemben.” (9.); „végül is... akkor maguk az utasokkal szúrnak ki...” (5.).

Észre kell venni a műsorvezető információszerző stratégiáját, melynek sajátossága, hogy az eldöntendő és kiegészítendő kérdések helyett (melyek határozottabban jelölik ki a témát, pontosabb, irányítottabb választ igényelnek) a tények, előzmények elbeszélésébe burkolt információkérés, a hallott közlés átfogalmazásának stratégiáját alkalmazza, gyakran erősen provokáló, kihívó felhanggal. Például: „ugye most az az indoka a sztrájknak, hogy a MÁV korábbi ígéretével ellentétben nem volt hajlandó a MÁV CARGO eladásából származó bevétel egy részét ugye szétosztani a vasutasok között, hát furcsa módon ez a bevétel csak a VDSZSZ embereinek hiányzik, az összes többi vasutast, azt nem érdekli, hogy mi van a MÁV CARGO-ból származó bevétellel.” (43.). Ezzel ugyan képlékenyebbé teszi a válasz lehetőségét és a beszélgetés további alakulását (tehát kevésbé erős az irányítás), ugyanakkor alkalmazhatja a hatalom másfajta gyakorlását, mégpedig a „beszólás”, „odamondogatás” lehetőségének kihasználását, amely a hatalommal bíró riporter, műsorvezető legfőbb védjegyévé vált. Ugyanezt a stratégiát erősíti az a tény is, hogy a nem információkérő aktusok között olyan magas az ellenvetések, ellenkezések és a saját álláspont kifejezésének, vélemény hangsúlyozásának száma (tehát a műsorvezető „nem hagyja magát”, Leech udvariassági elveivel ellentétesen hangsúlyozza az egyet nem értést, és hangsúlyozza saját véleményét, azt, hogy számára legalább olyan fontos az ellenkezés és véleménye kifejtése, mint az információkérés (Szili 2004). Ezt támasztja alá, ha megvizsgáljuk a műsorvezető által használt, a beszélgetés szerveződését szolgáló eszközöket.

Tematikus láncra való utalás: 6

Partner közlésének értékelése, értelmezése: 2

Saját közlés, viselkedés értelmezése, indoklása: 2

Feltűnő, hogy nem túl sok az azonosítható elem (különösen, ha a megkérdezett beszélgetés szervezésére vonatkozó stratégiáival összehasonlítjuk). Például: „*Azt mondja meg nekem, hogy mikor volt ő ez a megállapodás...?*” (47.) Bánó András láthatólag csak bizonyos határok között (a túlzott erőszakosságot már nem elfogadva) tartja fontosnak, hogy a beszélgetés szervezésében, irányításában hangsúlyozza szerepét (belenyugszik, hogy eredeti témájáról alig kap információt, elfogadja a megkérdezett öt témaajánlását, meglehetősen higgadtan fogadja a támadásokat stb. A saját közlés, viselkedés értelmezése, indoklása stratégiát mindkét esetben támadás kivédekekor alkalmazza (17; 19). Példa: „*Engem, engem az érdekel, hogy a nagymama följöjjön, de ez egy szubjektív érdek...*” (19.). A beszélgetőpartner közlésének értékelése, értelmezése esetén (15; 57) Bánó megnyilatkozása egyszerre információkérés és értékelés-értelmezés, némi provokálással, kihívással, amely viszont éppen saját irányítását, pozícióját erősíti. Voltaképpen nagyon egyenesen és határozottan, adott esetben leegyszerűsítve értelmezi partnere kijelentéseit, és kérdez vissza a kijelentések pontos értelmére, és ezzel a stratégiával sok esetben képes bizonyos kérdésekre egyenes választ kapni, vagy bizonyos nem egyértelmű megfogalmazások pontos tartalmát kikényszeríteni a megkérdezettből. Példa: „*Heinczinger megígérte magának két évvel ezelőtt, hogy...*” (57.). A kérdés annyira lényegre törő, hogy a partner válaszában nem kerülheti ki, hogy a megállapodás létéről vagy nem-létéről nyilatkozzon.

A nem verbális jegyeket illetően összefoglalóan az mondható el, hogy a műsorvezető kommunikációja nem elsősorban egy beszélgetésben résztvevő személy, hanem sokkal inkább a műsorvezetést mint szerepet felvállaló ember kommunikációja (Buda 1994). A legtöbb műsorvezetőhöz képest a gazdagabb és gyakrabban használt gesztuskészlet az, ami Bánó Andrásnak a beszélgetésben betölteni kívánt érvelő, következtető stílusához kötődik.

3. A megkérdezett stratégiája

Az összes elhangzott szó (1094) és a turn/szó (32) adatok arról tanúskodnak, hogy a megkérdezett hagyják beszélni, egy-egy turn (beszédlépés) esetén is van lehetősége kifejezni megnyilatkozásait. A közbevágások (18) és a témaajánlások (5) nagyon magas száma határozottan arról győz meg minket, hogy a megkérdezett a beszélgetés során irányító szerepre törekszik.

Gaskó Istvánnak meghívott vendégként a műsor céljának megfelelően a sztrájkról és a sztrájk idején való közlekedésről kellene információval szolgálnia. A tartalmi elemzés azt mutatta meg, hogy kiugróan magas az állítások, álláspont és vélemény kifejtő részek száma. Szembeszökő az is, hogy ezek között nem, illetve alig szerepel információ a műsor és a műsorvezető eredeti kérdésével kapcsolatban. Gaskó István gyakorlatilag nem ad választ és információt a beszélgetés alapvető kérdéseire (megkockáztatom, hogy nem is tud, illetve nincsenek válaszok és információk a beszélgetés pillanatában), viszont a felelősséget és az információ birtoklását azonnal a munkáltatóra, a MÁV vezetőségére hárítja, gyakorlatilag olyan agresszíven behozva az új témát, hogy onnantól kezdve az eredeti kérdés már nem tekinthető a műsor fő témájának. Példa: „*viszont ő felel a szolgáltatásokért,*

és ő van abban a helyzetben, hogy egy olyan megállapodást tud a sztrájkoló vasutasokkal kötni, amely biztosíthatja azt, hogy legyen arra válasz, hogy...” (2.).

A megkérdozett a témaválasztás irányításával gyakorlatilag arra használja fel a beszélgetést, hogy saját álláspontját hangsúlyozza és meggyőzze erről a műsorvezetőn keresztül a nyilvánosságot (McCombs – Shaw 2001). Példa: „Én azt gondolom, hogy minden jogi feltételnek eleget tettünk akkor, amikor bejelentettük, hogy...” (10.)

A Gaskó által hangsúlyozott témák tehát a következők:

- T2 A MÁV mint munkáltató (illetve Heinczinger István) szerepe, eljárása és felelőssége; az elégséges szolgáltatások problémája.
- T5 A sztrájk gyakorlatának, körülményeinek törvényessége.
- T6 Az elégséges szolgáltatások problémája.
- T7 A sajtó hozzáállása és felelőssége.

Témaválasztásai által gyakorlatilag a következőket hangsúlyozza: a MÁV felelősségét, az együttműködés hiányát, a MÁV (állítólagos) törvénytelen eljárását a sztrájkoló dolgozókkal szemben, a megállapodás körülményeit, a követelések mikéntjét és jogosságát – ezeknek a témáknak kíván nyilvánosságot szerezni és próbálja elnyerni a közvélemény szimpátiáját és megértését a követelésekkel kapcsolatban.

Témaválasztásaival voltaképpen egy sajátos és láthatólag meglehetősen sikeres stratégiát is követ: olyan témákat von bele a beszélgetésbe, amelyekre a műsorvezető nem számít, azokra nincs kellőképpen fölkészülve, sőt olyan információkat is felhasznál, amelyekről a kérdezőnek tulajdonképpen fogalma sem lehet. Ez a stratégia kiválóan alkalmas arra, hogy saját kompetenciáját hangsúlyozza, hogy a műsorvezető felkészületlenségének látszatát keltse. Ezen elemekre hol finoman, hol durván fel is hívja a figyelmet.

Harcol a műsorvezetővel a számára fontos témákról való tájékoztatás jogáért és a közvélemény pozitív megítélésének megnyeréséért. A műsorvezető ellentétes stratégiáit nagyon kemény ellenvetésekkel, cáfolatokkal, letorkolásokkal, felülbíráslásokkal veri vissza, nem riad vissza azonban a kérdező személyének támadásától, illetve a műsorvezető személyén keresztül a sajtó egész intézményének támadásától sem. Céljait támogatják a következő, leggyakrabban előforduló tartalmi elemek is:

Állítások, álláspont, vélemény kifejtése: 20

Partner kijavítása, felülbírálása: 4

Ellenvetés, ellenkezés, cáfolat, tiltakozás: 4

Támadás, vádaskodás: 3

Letorkolás, beszólás: 3

Kiegészítendő kérdés: 3

Eldöntendő kérdés: 2

Felszólítás, javaslat: 2

A tartalmi elemek minősége és mennyiségi mutatói is árulkodnak rendkívül agresszív stratégiájáról. Megkérdőjelezi például a műsorvezető kompetenciáját, felszólítja a szó átadására, egyáltalán felszólító formákat alkalmaz, javaslatokat tesz, keményen vádaskodik, ugyanakkor alapvetően igyekszik mindezt egy látszólag kifogástalanul udvarias, előzékeny

és együttműködést mutató stílusba csomagolni. Ezzel a stratégiával azonban csak erősíti a kontrasztot azon megnyilvánulásaival szemben, amikor durva támadásai, ellenvetései stb., esetében időnként az alapvetően megőrizni igyekezett udvariasság és együttműködés látszatát sem tartja fenn. Példák: „Válaszolhatok a ... háromperces kérdésére?” (8.); „Ne vicceljen már, szerkesztő úr!” (44.); „De ön ezt sose veti föl, ön mindig csak a munkáltató szempontjai szerinti vélt igazságot fejtegeti.” (16.).

A megkérdezett stratégiáját természetesen befolyásolja a műsorvezető stratégiája is. Gaskónak először is egy határozott információkéréssel kell szembesülnie, amit nagyon ügyesen fordít a saját javára, és hárítja át a problémát egy olyan témára, amely tökéletesen alkalmas arra, hogy saját céljai eléréséhez eszközként fölhasználja, és a műsorvezető nem tud, nem is próbál meg ragaszkodni a kért információk megadásához. Bár Gaskó kivívja a lehetőséget a téma meghatározására, de a műsorvezető olyan stratégiával szembesíti, amely nem könnyíti meg a helyzetét: a kérdező nem kérdez, hanem ismertet, állításokat tesz, következtetéseket von le, megítél, tehát saját témáit illetően a megkérdezett is védekezésre szorul, érvelésének gyenge pontjaira lecsapnak, sőt provokálják. Ezáltal azonban Gaskó feljogosítva érzi magát álláspontjának aktívabb, agresszívebb védelmére, és a másik fél álláspontjának durvább támadására. Példák: „Hát, ezt ön nem tudhatja pontosan, mert ez nem így van” (38.); „Ön EZT tekinti szakszervezeti tevékenységnek?” (46.). Mindezek folyamán kiválóan megvalósítja fő célját, azaz elsősorban olyan problémákról beszél, amelyek saját nézőpontjából fontosak, részletesen kifejti álláspontját, érvel mellette, és stratégiájával igyekszik megnyerni a közvélemény elfogadását, megértését. A beszélgetés irányításának szándékára utalnak az alábbi, a beszélgetés szerveződésére vonatkozó elemek:

Tematikus láncra való utalás: 5

Partner közlésének, viselkedésének értelmezése, értékelése: 9

Felszólítás, javaslat a beszélgetés szervezésében: 2

A tematikus láncra utaló elemek egyértelműen az irányítás és a témaválasztás jogáért való harcról tanúskodnak. Ennek agresszivitását igazolja a partner közlésének, viselkedésének értelmezésére, értékelésére vonatkozó elemek magas száma, valamint a felszólítások, javaslatok gyakori előfordulása is. Példák: „Mért nem kérdezi meg a Heinczinger urat erről, hogy mért nem köt megállapodást...?” (20.); „Emlékezzen vissza, hogy...” (66.); „ön is azt mondja, meg a s’ a sajtó egy nagy része azt sugallja, hogy...” (10.).

Egy mondat a megkérdezett nem verbális viselkedéséről: szinte valamennyi nem verbális megnyilvánulás alátámasztja a fent részletezett stratégiát. Az irányítás átvételére és megtartására, a beszélgetés agresszív uralására utaló jegyek több alkalommal azonosíthatók (előrehajoló, támadást kifejező testtartás; az uralkodásra utaló magasra emelt fej, és a magasról lefelé irányuló tekintet a partner felé, stb.). Gyakori arcán a szemöldökfelvonás gesztusa, ami több ízben hangsúlyt, valamint gyakran iróniát, gúnyt fejez ki (Buda 1994).

4. A stratégia és az ellenstratégia összeütközése

Bánó András stratégiáját leghatározottabban a következő jegyek jellemzik: (1) elsődleges kommunikációs célja az információszerzés; (2) a tények megismeréséhez igyekszik tisztázni és pontosítani a homályos pontokat; (3) kommunikációjával a televízió-nézők lehető legszélesebb köréhez kíván szólni, a könnyebb érthetőség kedvéért időnként

láthatóan törekszik a tények-kérdések legegyszerűbb, legtisztább, legerősebb megfogalmazására; (4) jól alkalmazkodik partnere sajátjától teljesen eltérő, helyenként szélsőségesen különböző kommunikációs stílusához; (5) saját stratégiáját nem érvényesíti agresszíven, nem törekszik uralkodó pozícióra a beszélgetés során. Másfelől Bánó olyan műsorvezető-képet igyekszik kialakítani, amelynek nem csak az az elsődleges célja, hogy „a köz szolgájaként” teret biztosítson az információ birtokosának a megnyilatkozásra, és objektív információközvetítőként elősegítse a nézők tájékoztatását. Az is célja, hogy az objektivitás helyett kiválassza azt a pozíciót, amelyből egy olyan csoport érdekeit képviselheti, amely lehetőleg támadhatatlan: ez jelen esetben az utazóközönség: az unokájához utazó nagymama, a dolgozni utazó családapa stb. A pozíció a stratégia szempontjából kiválóan megválasztott, hogy a megkérdézettet eleve hátrányos helyzetbe hozza: az általa képviselt csoport sztrájkja lehetetlenné teszi az emberek vasúti közlekedését. A hátrányos helyzetéből Gaskó látványosan szabadul, olyan érveléssel hárítja a felelősséget és ezzel minden információ birtoklását a MÁV-ra, hogy Bánó valószínűleg nem látja értelmét a téma erőltetésének, és elfogadja a beszélgetés megkérdézett által elindított új irányvonalát. A műsorvezető azon célja tehát, hogy pontos információkkal szolgáljanak az utazóközönségnek a sztrájkról és a sztrájk idején való közlekedésről, nem valósul meg.

A műsorvezetőről kialakított kép másik jellegzetessége, hogy nemcsak nem éri be az objektív kérdező közvetítő szerepével, de a beszélgetésben legalábbis egyenrangú vitapartnerként kíván részt venni, aki álláspontot képvisel, saját véleményt fogalmaz meg, és nagyon határozottan fejezi ki véleménykülönbségét partnerével szemben. Mindez kicsit kötődik a mai műsorvezető-eszményhez, amelynek megfelelően a műsorvezető házigazda, de akár sztárnak is tekinthető, aki szerepel, látványos vitát folytat és provokál, nem pedig háttérbe húzódva koordinál. Ebben a tekintetben a műsorvezető „jól szerepelt”, nyíltan ellenkezett, látványos vitát produkált, jól tűrte a támadásokat, remekül emelte ki partnere érvelésének gyenge pontjait és még az emberek szimpátiájának kivívásához is ügyesen választott álláspontot, azaz az utasok érdekeit. Elbukta viszont fő célkitűzését, és elvették tőle a lehetőseget, hogy biztos kézzel irányító műsorvezetőként lépjen fel.

Fontos azonban megemlíteni, hogy ha az agresszív érdekérvényesítés jeleit keressük, azok nem jellemzőek Bánó kommunikációjára. Bár emiatt stratégiája veszít egy-két „csatát”, mégis elmondható, hogy ez összességében pozitívumnak tekinthető: kommunikációs stílusa udvarias és kulturált még egy udvariatlan, erőszakos, agresszív stratégiát követő partnerrel szemben is.

A megkérdézett elsődleges célja (1.) elkerülni azokat a témákat, amelyek a kialakult helyzetben az általa képviselt csoport felelősségét firtatják, amelyek az utazóközönség nehézségeivel kapcsolatosak, valamint (2.) elhárítani-felülbírálni a támadó megnyilatkozásokat. További fontos célja, hogy (3.) a sztrájkkal kapcsolatos olyan kérdéseket emelhesen a beszélgetés témái közé, amelyek saját csoportjának érdekeit támogatják, mint a követelések jogosságának érvei, információk arról a megállapodásról, amely a követelések alapjául szolgál stb., tehát céljai közt szerepel a közvélemény informálása a sztrájk „másik oldaláról”, lehetőleg a közvélemény elítélő véleményének mérséklése és szimpátiájának megnyerése is.

Gaskó István a műsorvezető álláspontjára, provokatív kijelentéseire, következtetéseire egyenes ellentámadásokkal reagál, témaváltásokat szorgalmaz, és ellenvetésekkel, vádaskodással válaszol. Gaskónak sikerül olyan képet kialakítania, amely

szerint a MÁV-tól elkezdve a kormányon át a sajtóig (sőt a műsorvezető személyéig) mindenki felelős és vétkes a kialakult helyzetben, holott a VDSZSZ nem sztrájkolni szeretne, hanem szolgáltatni és egy törvényes megállapodást jogosan érvényesíteni, mindebben a többiek csak akadályt teremtenek, övük tehát a felelősség az utasokat sújtó kellemetlenségéért.

Amint stratégiája részletes elemzése is megmutatta, szándékait kimért, kínos (gyakran nyíltan gúnyos) udvariasság külsínébe burkolja, igyekezvén előre kiütni az udvariatlanság vádját.

Világos, hogy a megkérdezett nem csak az általa képviselt ügyben, hanem egy róla szóló beszélgetésben is abszolút nyertes kíván lenni. Erre utal, hogy még apró és jelentéktelen kérdésekben is neki kell, hogy igaza legyen, mint pl. abban, hogy a beszélgetés kezdete előtt Miskolcot vagy Szombathelyet említett-e a műsorvezető (2.).

Ez a példa azért is elgondolkodtató, mert egy komoly és sokakat érintő témával kapcsolatban, egy kb. 12 perces beszélgetésben megdöbbenő azon vitatkozni, hogy Szombathelyről vagy Miskolcra szeretne-e utazni a műsorvezető családjában a nagymama. Talán megkockáztatható, hogy ez a példa nem csak arról tanúskodik, hogy minden apró szócsata nyertese kíván lenni, valamint a műsorvezető bármely hibáját, ellentmondását nyíltan fejére olvassa, hanem az is elképzelhető, hogy az a személy csatázik apró és jelentéktelen kérdések miatt, akinek nincs tényleges mondanivalója, illetve tisztában van vele, hogy a lényeges kérdésekre nem tud, vagy nem szerencsés, ha válaszol (kénytelen vagyok megemlíteni, hogy az azóta történt eseményeket figyelve és értékelve arra következtethetünk, hogy a sztrájkkal kapcsolatos események némileg következtelenek és ötletszerűek voltak).

Az interjú meghívott vendége látványosan avatkozik be a beszélgetés irányításába, a témák meghatározásába, felszólító és javaslat-formákat alkalmaz, amire a beszélgetésben betöltött pozíciója nem jogosítaná fel. Voltaképpen egész kommunikációja értelmezhető ama tény felől, hogy a megkérdezett az általa képviselt ügyben nyertes kíván lenni, hatalmat, erőt sugárzó pozíciót kíván felvenni, és ennek eszközeként értelmezi a nyilvános szerepléseket, amelyeket tehát „megnyerni kívánt csatának” tekint, hogy az általa képviselt ügyben, képletesen a teljes háborúban győztes lehessen.

A két fél ütköző stratégiái lényegében nem produkáltak veszteséget és nyertességet. Mindenki eljuttassa a céljainak megfelelő szerepet. Gaskó jelentős hatalmi pozíciót szerzett a beszélgetésben, Bánó eljátszotta a saját magának komponált szerepet, információt pedig éppen annyit kapott a néző, amennyit a résztvevő felek fontosnak tartottak, és amennyi nem veszélyeztette céljukat és stratégiájukat.

Összegzés

A vizsgálat legszembetűnőbb tanulsága, hogy a nézők, az utazóközönség szempontjából lényeges kérdésekben (elsősorban: mire számíthat az utazó) gyakorlatilag nem kaptak tájékoztatást, információt. A számukra lényeges információ átadása nem valósult meg. A néző semmivel nem tudott meg többet az interjúból, mint amennyit akár korábban is tudhatott.

Talán még inkább figyelemreméltó, hogy az interjú során előtérbe helyezett kérdésekben (a MÁV CARGO privatizációja, a megállapodás körülményei stb.) a néző szintén nem láthat tisztán, a téma egyoldalú, szubjektív összefoglalását kapja Gaskó Istvántól, akinek szemszögéből nyilván fontos a téma szubjektív módon való

reflektorfénybe állítása. Gyakorlatilag alig lehet tudni tényeket a privatizációról és annak körülményeiről, a megállapodásról, ha volt ilyen – és ezt már nem csak a közszolgálati televíziónak kell felróni, ahol a riport elkészült, hanem valamennyi médiumnak, ahol az ember tájékozódni kíván. A magyar politikai és közélet eseményeivel kapcsolatban véleményem szerint levonható és hangsúlyozandó tanulság, hogy a hétköznapi ember a történéseket és azok különböző aspektusait erősen szelektálva ismerheti meg, tehát a legtöbb esetben nem tudhatja, mi zajlik a háttérben, milyen érdekcsoportok állnak egy-egy esemény mögött, kik és milyen céllal irányítják az eseményeket, illetve vannak-e célok vagy irányítók egyáltalán. Még azt sem mondanám, hogy a tájékozódó fél az események lényegének és hátterének nagyon szűk keresztmetszetét ismerheti meg (a kifejezés ugyanis feltételezne bizonyos rendszert és teljességet a rálátásban), sokkal inkább nevezném bizonyos események bizonyos részleteinek (sokszor összefüggéseket nélkülöző) pontszerű felvillantásának a tájékoztatást.

Ha feltételezzük, hogy a fent leírtak elfogadható tézisnek tekinthetők, akkor az interjú vizsgálatának szűkebb területére visszakanyarodva fel kell tenni a kérdést, hogy mennyire valóságosak, vagy ha úgy tetszik, mennyire jelképesek vagy álságosak a fenti szerepek, pozíciók: a közszolgálati médium; a nézőt informálni akaró és a meghívott vendégtől információt kérő, kérdező műsorvezető; az információ birtokosa, a kérdéseket megválaszolni tudó vendég. A fentiek értelmében véleményem szerint a közszolgálati, tájékoztatni kívánó, tényfeltáró és oknyomozó jelzők nagyon jelentős részben jelképesessé váltak, mert ezek a jelzők nem érvényesek a média működésének jelentős részére. Következésképpen a műsorvezető információt kérő és a nézők felé közvetítő szerepe szintén kiüresedett és más célokat szolgál (lásd bővebben az interjú tematikus elemzésénél; a hatalmi pozícióban lévő, információkkal rendelkező meghívott vendég pedig szintén egészen más célokkal és törekvésekkel igyekszik kihasználni a nyilvánosságot és a média erejét, hatásait, ahelyett, hogy a birtokában lévő információkat a köz rendelkezésére bocsátaná, a hatalmában álló tájékoztatást megadná (ha egyáltalán birtokában van a megfelelő információknak, és kompetens az illető az adott kérdésben, ez ugyanis bizonyos interjúkat végignéve nem egyértelmű, tehát ez is hangsúlyos probléma).

Érdekes kérdés, mit is árul el Gaskó céljairól kommunikációja. Bár stratégiailag hasznos pozíció számára, hogy szívén viseli a vasutasok érdekképviseletét, amely a dolgozók jogaiért, és a velük való igazságos bánásmódért harcol, megszólalásai azonban időnként ezt felülírni látszanak.

A 2008. július 14-ei újabb vasutassztrájk után az Index cikkében a következő olvasható: „Sikeres volt a hétfői munkabeszüntetés, megbénult a forgalom, a vasúton káosz alakult ki, mondta Gaskó István, a Vasúti Dolgozók Szabad Szakszervezete (VDSZSZ) elnöke hétfőn sajtótájékoztatón Budapesten.”

(Index, <http://index.hu/politika/belfold/sztrjk8179/>, a letöltés időpontja: 2008. július 16. 17.32). Azt gondolom, a finoman szólva is anarchista kijelentés nem kimondottan egyeztethető össze az általa képviselni kívánt szereppel, egyértelműen a szakszervezet érdekein túlmutató szándékokról árulkodik, valamint egy nem túl ügyes és átgondolt kommunikációs stratégiáról – mindez különösebb szakmai elemzés nélkül is felismerhető: Gaskó szavait értelmezve a cél tehát a káosz és a megbénult forgalom volna?

Itt kell legalább néhány szót ejteni egy másik érdekes kérdésről: mennyiben tekinthető politikusnak egy szakszervezeti vezető? A szakszervezeti vezető feladatköre általában az általa képviselt szakszervezet irányítása, a tagok érdekeinek képviselete, a

szervezettel kapcsolatos nyilvános kommunikáció. A szakszervezeti vezetőt feltétlenül jellemzi a képviselt szervezettel kapcsolatos teljes körű kompetencia. Gaskó István esetében elmondható, hogy a szakszervezetnél jóval nagyobb körben tevékenykedik, politikai törekvései láthatóan túlmutatnak a szakszervezeti érdekképviselőten, tehát a vele készült beszélgetés feltétlenül a politikusinterjúk közé sorolható, pozíciójának meghatározása pedig újabb példa a közéleti és politikai szerepek keveredésére, dinamikusságára.

Az elemzés szempontjából érdemes utalni még arra a játékra, amely Martin Shubik nevéhez fűződik (Mérő 2007: 13-23). A játék az úgynevezett dollárárverés, amikor egy dollárra kell licitálni, ahol az utolsó, legmagasabb árat kínáló licitáló fizet és viheti az elnyert egy dollárt, és ahol ugyanakkor az utolsó előtti licitálónak is ki kell fizetnie a felajánlott összeget, viszont nem kap érte semmit. A játék eredménye általában az, hogy az emberek szabad akaratukból, tudatosan hajlandók 3-4 dollárt fizetni egy dollárért. A „dollárárverés” játékokat maga Mérő is összefüggésbe hozza a sztrájkok működésével (Mérő 2007: 22-23): gyakori, hogy a sztrájk által okozott károk bőven meghaladják a követelések értékét, de mindkét fél igyekszik tovább kitartani a másiknál, hiszen „Too much invested to quit”, azaz „már túl sokat befektettünk, nem szállhatunk ki” (A. I. Teger, idézi Mérő 2007: 20). Jellemző, hogy mind a játék, mind a sztrájk esetében az egyértelmű győzelmen kívül más célok is működésbe lépnek (elvi kérdések, annak bizonyítása, ki a jobb, ki az erősebb, a vereség szégyenének elkerülése). Mindez párhuzamba állítható az interjú tárgyát képező sztrájkkal, melynek hátterében a résztvevő felek motivációinak, céljainak és érdekeinek vélhetően különösen bonyolult szövevényét lehet feltételezni, akárcsak a közélet sok más eseményével kapcsolatban.

Lényeges, hogy az egyén számára alkotott kép a politikai és a közélet eseményeiről és azok körülményeiről nem csak a tájékoztatás módjából és minőségéből eredően kaotikus és nehezen átlátható. A politikai és közéleti események alakulását a média működéséhez hasonlóan jellemzi a kaotikusság és az átláthatatlanság, a célok és érdekek átalakulása, a pozíciók és a szerepek elbizonytalanodása, kiüresedése, megváltozása, amely a tömegtájékoztatás módjának és minőségének köszönhetően még nehezebben érthető az emberek számára.

Irodalom

- Brown, Penelope – Stephen Levinson 1995. Univerzálák a nyelvhasználatban: az udvariasság jelenségei. In: Sıklaki István (szerk.): *A szóbeli befolyásolás alapjai II.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 31-115.
- Buda Béla 1994. *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei.* Budapest: Animula.
- Goffman, Erving 1995. A homlokzatról. A rituális elemek analízise a társas interakcióban. In: Sıklaki István (szerk.): *A szóbeli befolyásolás alapjai II.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 3-30.
- Grice, Paul H. 1997. A társalgás logikája. In: Pléh Cs. – Sıklaki I. – Terestyéni T. (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés.* Budapest: Osiris. 213-227.
- Huszár Ágnes 2006. Az együttműködés nyelvi jelei. *Beszédgyógyítás*, 17/1. 33-47.
- Huszár Ágnes 2007. Egy politikai interjú anatómiája. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények II/1.* 109-118.

- Huszár Ágnes, Batár Levente 2006. Hogyan fojtsuk bele partnerünkbe a szót? (Párbeszéd-irányítási stratégiák a közszolgálati televízió egyik szombati műsorában), *Élet és Irodalom*, L/26. 4-8.
- Iványi Zsuzsa 2001. A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125/1. 75-93.
- McCómb, Maxwell – Donald Shaw 2001. A témameghatározás elmélete. In: Em Griffin (szerk.): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest: Harmat. 369-381.
- Mérő László 2007. *Mindenki másképp egyforma. A játékelmélet és a racionális pszichológia*. Budapest: Tericum Kiadó.
- Szili Katalin 2007. Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 131/1. 1-16.
- Szili Katalin 2004. Miért zöldebb a szomszéd rétje? (Leech udvariassági elveinek megnyilvánulása a magyar nyelvben) In: Szűcs T. (szerk.): *Hungarológiai Évkönyv* 5. Pécs: PTE BTK. 244-250.

A beszélgetés megtekinthető a következő címen:

http://napkelte.wildom.hu/naptv/jsp/program/wmv.jsp?filename=/naptv_upload/visszanezo/200801/20080131-0639-kinnpadon.wmv

A beszélgetés transzkripciója a folyóirat honlapján olvasható:

www.alkalmazottnyelvészeti-tanszek.hu (A dolgozatban szereplő számok a transzkripció megfelelő soraira vonatkoznak.)